

GÜVERCİN HİKÂYESİNİN HZ. ALİ DEĞİŞKESİ*

HZ. ALİ VARIATION OF THE PIGEON STORY

Yakup KARASOY**

Öz

Eski Oğuz Türkçesiyle yazılan dinî-destanî hikâyeler klâsik Türk edebiyatının ilk örnekleridir. Bu hikâyeler okundukça, nesilden nesile aktarıldıkça nüsha farklılıkları oluşur. Hz. Muhammed’le ilgili beyitler hâlinde yazılan ortalama 40 beyitlik “Güvercin Hikâyesi” de bunlardan biridir. Hikâye Hz. Muhammed veya Hz. Ali’nin mescitte oldukları bir anda gökten iki meleğin (Cebrail ve Mikâil) güvercin ve doğan kılığında yanlarına gelmeleri, güvercinin peşinde olan doğandan kaçışı, sığınmak istemesi, Hz. Muhammed veya Hz. Ali’nin doğana kendi vücutlarından et teklif etmeleriyle gelişir. Hikâyenin sonunda güvercinin Mikâile’e, doğanın Cebrail’e dönüşmesi ve Allah’ın emriyle kendilerini sınamak için geldiklerini belirtip yeniden kaybolmaları anlatılır. Güvercin Hikâyesi’nin farklı nüshaları üzerine kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Güvercin Hikâyesi’nin farklı bir değişkesini de Mahdum Kulu Divanı’nda görüyoruz. “Gökçe Güvercin” adı verilen bu hikâye şekil ve içerik açısından Anadolu sahasındaki “Güvercin Hikâyesi”nden farklıdır. Dörtlükler hâlinde yazılan bu destanda Hz. Muhammed’in yerini Hz. Ali almıştır. Bu çalışmada hikâyenin Mahdum Kulu Divanı’nın Mollanefes nüshasındaki metnini ele alacağız. Mahdum Kulu’ndaki Hz. Ali sevgisiyle ilgili bazı çalışmalar da yapılmıştır. Eski Oğuz Türkçesiyle mesnevi tarzında yazılan Anadolu sahasındaki “Güvercin Hikâyesi”nde dönemin ses ve yapı bilgisi özelliklerini görürüz. Mahdum Kulu Divanı’ndaki dörtlük hâlinde ve destanî tarzda yazılan “Gökçe Güvercin” hikâyesinde ise hem Doğu Türkçesinin (Çağatayca) hem de Türkmen Türkçesinin ses ve yapı bilgisi özelliklerini görmek mümkündür. Biz hikâyenin Hz. Muhammed ve Hz. Ali etrafında farklı bölgelerde yazılmasına dikkat çekmek, araştırmacılara yeni karşılaştırma imkânı sunmak amacındayız.

Anahtar kelimeler: Güvercin, doğan, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Cebrail, Mikâil

Abstract

Religious-epic stories written in Old Oghuz Turkish, are the first examples of classical Turkish literature. These stories have been read and transferred through the generations via different copies. “The Pigeon Story”, that is about Hz. Muhammad, consists of approximately forty couplets. The story starts with the two angels (Gabriel and Michael), coming from the sky, disguised as pigeon and hawk. It continues with Hz. Muhammad or Hz. Ali’s offer flesh from his own body to the hawk while the pigeon flees from the hawk and tries to take refuge. The story ends as the pigeon and the hawk are transform back to the two angels and disappear after they state that they came by the order of God -Allah- for the purpose of testing them. There is an extensive literature about the different copies of “The Pigeon Story”. Yet another variation of “The Pigeon Story” is seen in the Divan of Mahdum Kulu. This variation, named as “Stock Dove” (Gökçe Güvercin) differs from “The Pigeon Story” known in Anatolia region in terms of form and substance. Hz. Ali replaces Hz. Muhammad’s place in this story and it is written in quatrains. In this paper, this variation of the story which takes place in The Mollanefes copy of Divan of Mahdum Kulu is examined. Mahdum Kulu’s sympathy to Hz. Ali is known and some researchers provide evidence about this sympathy. The Anatolian version of the “Pigeon Story” which is written in Old Oghuz Turkish, in the style of mesnevi, exhibits certain properties of phonetics and morphology of the period. Whereas, “The Stock Dove Story” that took

* Makalenin Geliş Tarihi: 06.11.2019, Kabul Tarihi: 05.12.2019. DOI: 10.34189/hbv.92.004

** Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara. yakup.karasoy@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3856-7489>.

place in *Mahdum Kulu Divanı* is written in stanzas and in the style of an epic poem. In this version, phonetical and morphological characteristics of both Eastern Turkish (Chagatay) and Turkmen Turkish are observed. Finally, different approaches within the scope of Hz. Muhammad and Hz. Ali in different regions and a new opportunity for the comparison in the literature are highlighted.

Keywords: Pigeon, hawk, Hz. Muhammad, Hz. Ali, Gabriel, Michael

1. Giriş

Eski Oğuz Türkçesinin bütün dil özelliklerini 13-15. yüzyıllarda yazılan eserlerde görürüz. Bu manzum, mensur eserler çoğunlukla tercüme veya uyarlamadır. İlk örneklerini 13. yüzyıldan itibaren görmeye başladığımız dinî içerikli manzum hikâyeler, klâsik Türk edebiyatının, klâsik Türk şiirinin önemli örnekleridirler. Çoğu mesnevi tarzında yazılan bu eserlerin konuları oldukça geniştir: Aşk, din, tasavvuf, ahlak, macera, öğüt, Hz. Muhammed, Hz. Ali, halk hekimliği gibi (Çelebioğlu: 1999). Biz çalışmamızda Eski Oğuz Türkçesi döneminde yazılan ve bu dönemin dil özelliklerini yansıtan “Güvercin Destanı” ile *Mahdum Kulu Divanı*’ndaki “Gökçe Güvercin” hikâyesini karşılaştıracamız.

2. Güvercin Hikâyeleri

Tarihî romanlar nasıl gerçek bir tarih değilse Hz. Peygamber’e veya Hz. Ali’ye atfedilen bu manzum hikâyeler de doğrudan yaşanmışlığa dayalı değil hayal gücünü geliştiren, inancı pekiştiren, terbiye edici metinler olarak değerlendirilebilir. Başlıca Hz. Muhammed ve Hz. Ali’nin ana kahramanı olduğu metinlerin çoğu, ilk örneklerinden sonra okuna okuna, anlatıla anlatıla geniş kitlelere yayılmış, yazıya geçirilenlerde ise nüsha farklılıkları oluşmuştur. “Kesik Baş Destanı”, “Güvercin Destanı”, “Geyik Destanı”, “Ejderha Destanı” gibi metinler gerek dil özellikleri, gerekse içerikleri açısından araştırmacıların hep üzerinde durdukları başlıca metinlerdir (Çetin 1997, Demir, Erdem 2007, Töret 2016).

Amil Çelebioğlu XIV. yüzyıl mesnevilerini değerlendirirken aralarında Kirdecî Ali’nin “Güvercin Destanı”, İzzetoğlu’nun “Tavus Mûcizesi”, Tursun Fakı’nın “Hz. Peygamber’in Ebûcehil’le Güreşi Hikâyesi” gibi eserleri “Mûcizât-ı Nebî”; “Kıssa-i Mukaffa”, “Kesikbaş Destanı”, “Ejderha Destanı”, “Cenâdil Kalesi” gibilerini de “Gazavât-ı Ali” diyebileceğimiz ayrı bölümler halinde değerlendirmek gerektiğini vurgular (Çelebioğlu 1999:43).

Bu çalışmamızda ele alacağımız “Güvercin Destanı” oldukça dikkat çekicidir. “Güvercin Destanı” ile ilgili ilk çalışmalar Amil Çelebioğlu tarafından yapılmıştır. Anadolu sahasındaki hikâyeyi Çelebioğlu şöyle değerlendirir: “Dâsitan-ı Hamâme (güğercin): Müellifi Kirdecî Ali’dir. 43 beyit olan bu manzume, ‘fâilâtün fâilâtün fâilün’ vezniyle yazılmıştır. Bir gün Hz. Peygamber, irta (sabah) namazını kılmış, duasını bitirmiştir. Bir güğercin uçarak gelip dizine konar. Titremekte olan kuşa Hz. Peygamber sebebini sorunca güğercin, üç gündün beri kendisini bir doğanın kovaladığını, iki yavrusu olduğunu söyler ve korunmasını rica eder. Hz. Peygamber de onu

koruyacağına dair söz verir. Biraz sonra yeri göğü titreterek doğan gelir. Altı yavrusunun aç kaldığını beyanla Hz. Peygamber'den avını talep eder. Hz. Peygamber'in güvercin yerine bir koyun teklifini kabul etmeyen doğan, Peygamber'in bizzat kendi etinden kesip verme teklifini kabul edince Hz. Peygamber, bıçağı mübarek tenine çalmışsa da Hakk'ın emriyle kesmemiştir. Bunun üzerine güvercin silkinip Mikâil, doğan silkinip Cebrail hüviyetine girer. Cenab-ı Hakk'ın emriyle geldiklerini söyleyip kaybolurlar. Dinî – dâsitanî bu küçük eser, Hz. Peygamber'in bir mucizesine, imtihan edilmesine, dolayısıyla onun örnek ahlâkına ve ahde vefâya dairdir. Güvercin Destanı da salavat isteğiyle başlar, rahmet dileğiyle biter. Mevlânâ ile ilgili olması itibarıyla Kirdecî'nin Mevlevî olması muhtemeldir. Eser Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 3430, yk. 58a 59b'dedir" (Çelebioğlu 1999:77).

Çelebioğlu'nun bu eserinde hikâyenin metni yoktur. Şükrü Elçin, hikâyenin Türk Tarih Kurumu nüshasını metin olarak yayımlamıştır (Elçin: 1982). Mustafa Arğunşah konuyla ilgili eserinde "Güvercin Destanı" ve diğer destanlar hakkında bilgiler verir. Arğunşah'ta da "Güvercin Hikâyesi"nin metni yoktur (Arğunşah: 2002). Namık Aslan, "Güvercin ve Geyik Destanları"nın metnini de verdiği çalışmasında hikâyeleri, hikâyelerin içeriklerini ve yazarlarını değerlendirmiştir (Aslan: 2006).

Amil Çelebioğlu, Şükrü Elçin, Vasfî Mahir Kocatürk ve Namık Aslan tarafından hakkında bilgi verilen, üzerinde durulan bütün "Güvercin Destanları" birbirinin farklı nüshaları olan aynı metindir ve hepsinde ana kahramanlar Hz. Muhammed, güvercin, doğan, Cebrail ve Mikâil'dir. Olaylar güvercinin Hz. Peygamber'e sığınması, yardım istemesi ve Doğan'ın gelişi, Hz. Peygamber'in kendi etini teklifi, Doğan'ın bu teklifi kabulü, bıçağın kesmemesi ve kuşların Mikâil ve Cebrail şeklinde görünmeleri kurgusu üzerinedir. Olaylar mescitte geçer. Güvercin'in iki veya üç, Doğan'ın altı yavrusu vardır. Olay ırte (sabah) veya öğle namazından sonra olur. Hikâyelerin sonunda Hz. Peygamber'in şefaati ve ahde vefâya vurgu yapılır. Olaylar üçüncü kişi tarafından açıklayıcı, bilgilendirici ve örnek oluşturuca karakterde verilir.

3. Mahdum Kulu ve Güvercin Hikâyesi

Türkiye'de Türkologlar arasında eskiden beri bilinen Mahdum Kulu (1724-1807), Türkmen edebiyatının en önde gelen simasıdır, Türkmenlerin her şeyidir. Türkmenler arasında çok okunan, çok sevilen, koşulları ezbere bilinen Mahdum Kulu'nun şiirlerinde İslam tarihinin, Doğu kültürünün, Türkmen sosyal yapısının bütün yansımalarını görmek mümkündür. Mahdum Kulu eserini dönemin edebî dili Çağatayca ile yazmıştır. Ancak öteki Türk lehçelerinde (Tatar, Özbek, Kazak, Uygur vd) yazılan eserlerde olduğu gibi Mahdum Kulu'nda da kendi dilinin, Türkmencenin ağız özelliklerini yansıtan ses ve yapı farklılıklarını görmek mümkündür. Eğitilmiş birisi olarak onda Hoca Ahmet Yesevî'yi, Yunus Emre'yi, Ali Şîr Nevâî'yi, Karacaoğlan'ı, Aşık Ömer'i, Köroğlu'nu hatırlatan, andıran dizelerle karşılaşırız.

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte bütün Türk dünyasında dil, edebiyat alanlarında Orhun Yazıtları gibi, *Dîvânu Lugâti't-Türk*, *Kutadgu Bilig*, Dede Korkut,

Hoca Ahmed-i Yesevi gibi hemen hemen bütün Türk dili ile yazan, yadigârlar bırakan şairler, yazarlar üzerine yapılan çalışmalar başladığı hızla devam etmektedir.

Hüseyin Kâzım Kadri, Fuad Köprülü, Zeki Velidi Togan'dan itibaren Mahdum Kulu üzerine çalışmaların yapıldığını biliyoruz. Himmet Biray, *Mahdum Kulu Divanı* ile bu alana öncülük edenlerdendir. Eserinin girişinde belirttiği üzere Biray'ın çalışmasının ana amacı Türk halkına Mahdum Kulu'yu tanıtmak ve sevdirmektir. Eserinin amaca layıkıyla hizmet ettiği söylenebilir. Mahdum Kulu'nun 1983'te doğumunun 250. yılı anısına Türkmenistan'da bazı yayınlar yapılmıştır. Biray yayınlanan eserleri değerlendirerek Türkiye bilim dünyasına Mahdum Kulu'yu kazandırmıştır. Yine 2014'te Mahdum Kulu'nun doğumunun 290. yılı anısına Prof. Dr. Abdurrahman Güzel'in editörlüğünde TİKA tarafından kapsamlı yayınlar yapılmıştır. Bunlardan birisi de *Mahdumkulu Divanı*'dır. Eserde Mahdum Kulu'nun bütün şiirleri bir araya getirilmiştir. Yalnız eserde hangi yazma ve yayınların esas alındığı, hangi yayınlardan yararlandığı belirtilmemiş ve esere bibliyografya konulmamıştır. Eserin sonunda "Manzum Hikâyeler" başlığı altında "Gökçe Güvercin", "Vaaz", "Ak İt", "Yusuf", "Kesik Baş", "Diğerleri Bulunmaz", "Dünya Hey" hikâyeleri yer almaktadır (Güzel vd. 2014: 734 – 755). Bu hikâyeler içerikleri dolayısıyla dinler tarihi, Hz. Muhammed ve Hz. Ali merkezli olmaları açısından ayrıca dikkate değer metinlerdir.

Eserin tamamı bugünkü Türkmençeye göre okunmuş, Türkiye Türkçesine aktarılmış ve katkıda bulunanların esere nerelerde, nasıl katkıda buldukları belirtilmemiştir.

Mahdum Kulu Divanı'nın Mollanefes nüshası da yine TİKA tarafından 2014 yılında Aşkabat'ta Prof. Dr. Annagurban Aşirov ve Ali Muslu tarafından *Mahdumkulu Divanı – Mollanefes'in Elyazma Nüshası* adıyla yayımlanmıştır. Eser, elyazma nüshasının tıpkıbasması, CD olarak verilen divanın Latin harflerine çevrilmiş metni ve Türkiye Türkçesine aktarılmasından ibarettir. Ancak eserde verilen Latin harfli okuyuş Mollanefes nüshası değildir. Büyük oranda Güzel yayınından yararlanılmıştır. Mollanefes nüshasında bulunan 211 şiirin tamamı A. Güzel'in ve H. Biray'ın yayınında da vardır.

Yusuf Azmun da 1978 yılında "Mahtum Kulu Divânının Dil Hususiyetleri" adıyla doktora tezi hazırlamış ancak bu çalışma yayımlanmamıştır.

4. "Güvercin Hikâyesi" ile "Gökçe Güvercin Hikâyesi"nin Karşılaştırılması

"Güvercin Hikâyesi", Y. Azmun, H. Biray, A. Güzel ve A. Aşirov'un çalışmalarının hepsinde küçük farklılıklar dışında 24 dörtlükten oluşmaktadır ve aynı içeriktedirler. Hikâyeyi Azmun "Alı Bile Gökce Kebder", Biray "Gökçe Kepteri", Güzel ve Aşirov ise "Gökçe Kepteri" başlığı altında vermişlerdir.

Aşirov'un hikâye metni ile Güzel yayını birebir aynıdır. Türkiye Türkçesine yapılan aktarmalar da basit farklılıklar dışında örtüşmektedir.

Üzerinde duracağımız, Arap harfli ve çevri yazılı metnini vereceğimiz Mollanefes nüshasında ise hikâye 27 dörtlükten ibarettir (Aşırov, Muslu 2014: 237-242). TİKA tarafından yayımlanan Mollanefes nüshasında bazı sayfalarda karışıklıklar vardır. “Gökçe Güvercin Hikâyesi” de eserin Batı Arap rakamlarıyla numaralandırılan 237. sayfasındaki mensur giriş ile başlamaktadır. Ancak 238. sayfa iki defa fotoğraf olarak metne dâhil edilmiştir. Yani eserdeki 238. ve 239. sayfalar aynıdır. Bu sayfaların üst taraflarında da Doğu Arap rakamlarıyla 237, 238... yazılıdır. Dörtlük yerleri değişik olmak üzere Biray ve diğer yayınlardaki 4. dörtlük Mollanefes nüshasında yoktur. Mollanefes nüshasındaki 10., 11., 15. ve 16. dörtlükler diğer yayınlarda yer almamaktadır. Biz 4. dörtlüğü de Aşırov-Muslu’daki şekliyle metne dâhil ettik.

Mollanefes nüshasında mensur bir girişten sonra (7 satırlık) dörtlükler hâlinde verilen hikâyenin ana hatları şöyledir.

Bir gün Hz. Ali mescitte yaşlı, genç sahabilere vaaz ederken biri kebuter (güvercin) birisi de laçın (doğan) kılığına giren iki ferişte gelir. Güvercin Hz. Ali’nin eline konar. Güvercin saygıyla selam verdikten sonra rahat bir hayatının olduğunu, yavrularına yiyecek toplamak amacıyla yerde, gökte, her tarafta rahatça dolaşabildiğini anlatır. Yavrularına yem bulabilmek amacıyla dolaşırken bir laçının kendisini kovaladığını ve canından endişe duyduğu için Hz. Ali’ye geldiğini söyler; “Senin kapına geldim, kurtar beni!” diye yalvarır.

Hz. Ali güvercinin hâlini anlar. Üzülmemesi gerektiğini ve kendisine yardım edeceğini söyler. Güvercini tutarak koynuna saklar. O sırada laçın da selam vererek Hz. Ali’nin yanına gelir ve derdini anlatır. Her gün erkenden dağları taşları gezdiğini, bir güvercini kovaladığını ve o güvercinin kendilerine doğru geldiğini anlatır.

Hz. Ali’ye övgülerde bulunduktan sonra üç gündür aç olduğunu ve avını vermesi gerektiğini söyler. Hz. Ali sadık, vefâkar ve sevgili hizmetlisi Kanber’i çağırır ve ondan bir hançer getirmesini ister. Bu arada laçın Hz. Ali’ye hançeri ne yapacağını sorar. Hz. Ali de laçına kendi butundan et kesip vereceğini söyleyince laçın Hz. Ali’ye “kesme” der. Hz. Ali de kendisinin kerem sahibi olduğunu, güvercini bağışlamasına karşılık kendi butundan et vereceğini söyler. Laçın bunu kabul etmez ve Hz. Ali’nin etinin haram olduğunu belirtir; güvercine “kebuter”, kendisine “laçın” denmemesi gerektiğini, buraya kendisini sınamak için geldiklerini ve meleklere pirleri olduklarını anlatır. Daha sonra Hz. Ali’den izin alarak göğe doğru uçup giderler.

Mahdum Kulu Divanı’nın farklı kütüphanelerde birçok elyazma nüshası vardır. Mollanefes nüshası dil özellikleri bakımından oldukça önemlidir. Mollanefes (1810-1862)’in kendisi de Türkmen dili ve edebiyatı için önemli bir şairdir. Türkmenistan Millî Golyazmalar Enstitüsü 5529 numarada kayıtlı olan nüshayı yukarıda belirttiğimiz gibi 2014 yılında tıpkıbası olarak TİKA yayımlamıştır. Bu yayının 2. sayfasında eserin ünlü Türkmen şairi Mollanefes tarafından yazıldığına dair “Amel-i Mollanefes bu turur. Gazel-i Mahdum Kulu. El-kıssa. Gazel-i Mahdum Kulu bu turur.” şeklinde bir

kayıt vardır. Üzerinde çalıştığımız bu nüsha Mahdum Kulu divanları arasında önemli bir yere sahiptir. Çağatay edebî dili geleneğiyle yazılan, 211 şiirden oluşan bu eserde yer yer Türkmençe ses ve yapı bilgisi örneklerini de görüyoruz. Biz güvercin hikâyesini özgün imlâsına bağlı kalarak okuduk. Burada dikkatimizi çeken bazı ses ve yapı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Bilindiği gibi Arapça kelimelerdeki ayın sesi Türkmençede yer yer “gayın”a (ğ) dönüşür.

va‘z → vağız, ta‘zim → tağzım / tazım

Yine Arapça ve Farsça kelimelerdeki “f” sesi Türkmençede “p” sesine dönüşür. Şairin adında gördüğümüz gibi (Mollanefes → Mollanepes) başka kelimelerde de görüyoruz. fena → pena

2. Burada Divan’ın tamamında gördüğümüz ve aşırı doğruculuk “hypercorrection”tan da birkaç örneğin olduğunu belirtmemiz gerek. Dil “f” sesinin “p” olmasına bazı Türkçe ve Farsça kelimelerde tersine örnekler veriyor.

pervâz – fervâz, peri – ferî, kapı – kafu/kafî, perverdigâr → ferverdigâr

3. Eski Türkçedeki “t-” sesi Çağataycada “t-”, Oğuz grubu Türk lehçelerinde “d-” dir. Ancak Çağataycada birkaç kelime “d-” sesi vardır. “de-” fiilini metnimizde hem ti- hem de “di-” olarak görürüz. dağ,daş

4. Yaklaşma hâli eki +ğa/+ge’dir. Aliğa, mihrabğa, kitabğa, çağamğa, kafunğğa, kafımğa, hazretğa, bizge. Divan’ın bütününde yaklaşma hâli ekinin bugünkü Türkmençede olduğu gibi hem +a/+e’li hem de ünlü ile biten kelimelere â / ê şeklinde geldiğini de belirtmeliyiz.

5. Farsça izafet tamlamalarının yazılışında da son dönem Çağatayca metinlerin birçoğunda görülen y’li yazılışa rastlıyoruz.

şâh-ı safter → şâhı safter

şehr-i Hayberi → şehri Hayberi

6. Eski Oğuz Türkçesindeki -ğıl/-gil emir eki ile Çağatayca -ğın/-gin eki yan yana metnimizde kullanılmıştır: etkin, bergin, kelgin, dimegil

Eski Oğuz Türkçesi ile Kirdecî Ali tarafından yazıldığı kabul edilen Güvercin Destan’ının bütün nüshaları beyitler hâlinde ve “fâilâtün fâilâtün fâilün” vezniyledir.

Çağatayca yazılan Mahdum Kulu Divanı’ndaki hikâye ise dörtlükler hâlinde ve 7’li bazen de 8’li hece vezniyle yazılmıştır.

Anadolu sahasında Eski Türk Edebiyatının bir çeşit manzum hikâye ve romanları olan bu tahkiyeli eserler geniş bir yer tutarlar. Bunların çoğu mesnevi tarzında ve beyitler hâlinde yazılmışlardır. Az da olsa dörtlükler hâlinde yazılabildiğini belirten Çelebioğlu, bunlar için “Dörtlüklerle ve destan şeklinde yazılmış veya içinde bu çeşit

parçalar ihtiva eden hikâye vs. nev'inden manzumeler ise Türk millî nazmını devam ettiren eserlerdir.” demektedir. (Çelebioğlu: 1999 – 25). Mahdum Kulu'nun, Güvercin Destanı da bu görüşü destekleyen iyi bir örnektir.

Burada önemli nokta, bütün örnekleri Hz. Muhammed ile ilişkili Güvercin hikâyesinin Mahdumkulu Divanı'nda Hz. Ali ile ilgili olmasıdır. Mahdum Kulu'nda Hz. Ali sevgisi çok önemli bir yer tutar. Divan'ın tamamında İslam tarihinden, Doğu kültüründen örneklemeler ve isimler görmek mümkündür. Ancak bunların içerisinde Hz. Ali daha belirgin ve açık şekilde ele alınır.

Berdi Sarıyev, Mahdumkulu Anı Kitabı'ndaki “Mahtumkulu'nun Eserlerinde Hz. Ali'nin Yeri ve Onun Tipik Özellikleri Hakkında” adlı yazısında ayrıntılı bir şekilde Mahdum Kulu Divanı'ndaki Hz. Ali konusunu ele alır. Çeşitli şiirlerindeki Hz. Ali'yle ilgili örneklerden sonra “Gökçe Güvercin Hikâyesi”ni de A. Güzel yayınındaki 24 beyitlik metin üzerinden değerlendirir. Burada “Kesik Baş”, “Beyaz Köpek”, hikâyeleri de verilmiştir. (Sarıyev 2014: 152 – 178).

5. Sonuç

İlk yazanı kim olursa olsun Anadolu sahasındaki “Güvercin Hikâyesi” ile Çağatayca yazılan “Gökçe Güvercin” hikâyeleri nüsha farklılıklarının dışında yayımları, anonim bir metin gibi görülmeleri sebebiyle çok okunmaları, çok anlatılmaları sonucu incelenmeye değer dil yadigârı olma özelliği kazanmışlardır. Her iki metnin nüshalarında beyit ve dörtlük sayıları farklıdır.

Söz konusu metinler tam bir benzerlik içindedirler. İster Hz. Muhammed ister Hz. Ali olsun sözleri ve davranışları sebebiyle örnek olma işlevlerini yerine getirmişlerdir. Her iki hikâyede de melekler don değiştirmişler, şekil değiştirmişler, farklı kimliklerle mesajlarını belirtmişlerdir. Hz. Süleyman'ın kuşlarla konuşma mucizesini hem Hz. Muhammed hem de Hz. Ali karakterinde hatırlıyoruz.

Çalışmamızda daha önce üzerinde oldukça kapsamlı araştırmalar yapılan “Güvercin Hikâyesi”ne yeni bir bakış açısı getiriyoruz. Hz. Ali ile ilgili yayınlarda rastladığımız bu hikâyenin alan araştırmacıları tarafından bu gözle de değerlendirilmesi gerektiği inancındayız.

Güvercin Hikâyesinin Hz. Ali değişkesinin Anadolu'da yazılı metnin olup olmadığını bilmiyoruz. Muhtemelen Alevî - Bektaşî geleneğinin sözlü sahasında da olabileceği kanaatindeyiz. ¹Eğer bu hikâyenin Anadolu sahasında gerek yazılı gerekse sözlü değişiklikleri varsa bu Türk edebiyatı araştırmacılarına yeni bir değerlendirme imkânı sunacaktır.

Kaynaklar

1.Sözlü Kaynaklar

- 1 Mehmet Kaytanbıyık 23 Ekim 2019 tarihindeki görüşmemizde bu düşüncemizi doğrulamış ve sözlü gelenekte böyle bir hikâyenin olduğunu belirtmiştir.

KK1. Kaytanbıyık, Mehmet, 23 Ekim 2019 tarihinde yapılan görüşme.

2. Yazılı Kaynaklar

- Argunşah, Mustafa. (2002). *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aslan, Namık (2006). “Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdeci Ali’ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kayseri: 20, 189-207.
- Çelebioğlu, Amil (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Kitabevi.
- Çetin, İsmet (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Demir, Necati ve Erdem, Mehmet Dursun. (2007). *Hazret-i Ali Cenklere*. Ankara: Destan Yayınları.
- Elçin, Şükrü. (1988). *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman. (2014). *Mahtumkulu Divanı*. Editör: A. Güzel, Haz. A. Güzel vd. Ankara: TİKA.
- Hamzayev, M. Ya. vd. (1962). *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*, Türkmenistan İlimler Akademiyası Dil Bilimi İnstitüti, Aşgabat.
- Meredov A., Ahallı S. (1998). *Türkmen Klassı Edebiyatının Sözlüğü*. Aşgabat: Türkmenistan Neşriyatı.
- Sarıyev, Bedri. (2014). *MahtumKulu Anı Kitabı*. Editör: A. Güzel, Haz. A. Güzel vd. Ankara: TİKA.
- Töret, Aslı Büyükokutan. (2016). *Hız. Ali Cenknâmelerinden Kan Kelesi Kitabı*. Konya: Kömen.

EKLER

EK.1.Hikâyenin Mollanefes nüshasındaki metni:

râviler andağ rivâyet kılırlar kim iki ferişte bir kün âsmândın fervâz kılıp barur irdi.² ikisi berik durdılar. ‘Aliniñ şahâvetin köreli tidiler, biri kebüter boldı ve biri laçın boldı. Kebüter âsmândın fervâz kılıp ‘Aliniñ eline keldi. ‘Ali hem mescidde halâyıkğa vağız nasîhat kılıp olturıp irdi. Kördiler kim bir kökçe kebüter hâzır boldı. Şahâbeler tutucağ boldılar. ‘‘Ali aydı: Degmenğler. Kebüter hem ‘‘Aliğa karşı bağıp arz-ı hâlini beyân kılır boldı.

ğazel ve lehu eyzân

ey yaranlar şâhibi
köriñ hükmi-dâveri

2 dal harfi iki defa yazılı. Metindeki basit noktalama hataları dikkate alınmamıştır.

mescidde olturmuş idi
bir kün Murtaza ‘Ali

püştin berip mihrābğa
yüzün bermiş kitābğa
uluğ kiçik saḥābe
barı olturmuş idi

ol şāh³-1 şafter kördi
bir kökçe kebüter keldi
olturdu ta‘zīm kıldı
selām aleyk yā ‘Ali

*sen-sen dinim imanım
saḅga ḳurban bu cānım
filan yerde āşiyānım
yaş çağam bar yā ‘Ali⁴*

ṭayr urardım yezdāna⁵
şükr ider-men sübhāna
isterdim yığam dāne
kitem çağama sarı

yer kökiḅ arasında
ḥarmanlar ḳırasında
Ḥudāniḅ penāsında
kezerdim şahrāları

ḥoş-ḥāl [u] ḥurrem idim
düşmāndın ḡāfil idim
çağamğa meşḡul idim
kördim ki bir şāh ferı

körsem bir laçın kelür
havāda havālanur
bildim ki cānım alur
aman⁶ bermez yā ‘Ali

korkdım bī-ṭāḡat boldım
şirīn cāndın el üzdım
seniḅ ḳafuḅḡa keldim
ḳutar meni yā [‘Ali]

‘Aliḡa çün vaḳt boldı

3 met. :şāhı

4 Bu dörtlük Aşirov-Muslu yayımından alınmıştır.

5 met. :yazaḅa

6 met. :iman

kebūterinġ hālin bildi
luṭf ilen kerem kıldı
tidi kebūter kel beri

laçındın kaçıp kelip
Ḥaydarı penā bilip
Fetāatan(?) utulup
tidi kebūter kel beri

köz yaşıñıñnı adurma
keldinġ meninġ afımġa
kerem eyleyin sañġa
didi kebūter kel beri

keldi kebūter öñġüne⁷
bermen laçın çenġine⁸
kol uzatıp yenġine⁹
saldı kebūter yā ‘Ali

şol demde laçın keldi
ḥazretġa arzın [kıldı]
taġzım tola kıldı
selām aleyk yā ‘Ali

her seherler kezer-men
daġ daşlarını eler-men
bir kebūterni ovlar-men
kelipdür sizge sarı

kırk çiltenler serveri
sen-sin şehri¹⁰-i Ḥayberī
sen nurbatlı ḥaydarī
nā-ümīd etme yā ‘Ali

sen-sin sāķī-i kevseri
didi şehri¹¹-i ḥaydarī
özi kitdi Ḥayberī
kerem etġin yā ‘Ali

dermendeyem muḥtācam
şermendeyem ġallacam
bu kün üç kündür açam
avım bergin yā ‘Ali

7 met. :önġene

8 met. :çenġene

9 met. :yenġene

10 met. :şehri

11 met. :şehri

ol şâh-ı ferverdigâr
 ol şîr-i düldül-süvâr
 ol şâhib-i zülfiķâr
 nidâ kıldı Ğanberi

Ğanber çün hâzır oldu
 ta'zîm tola kıldı
 didi Ğanber ne boldı
 çağırđıñız Ğanberi

didi çarh-ı çenberi
 müşk atılmış anberi¹²
 [‘Ali] didi Ğanberi
 alıp kelgin hançeri

körđiñ indi ne kıla
 özleri kerem kıla
 laçın didi ‘Aliğa
 siz ne ider-siz hançeri

hançer çekdi kınındın
 tâ et kese budındın
 laçın tutdı qolındın
 kesme didi yâ ‘Ali

ey laçın men Haydaram
 şâhib-i luţf-ı kerem
 öz budımdın et berem
 sen dileme kebüteri

seniñ işin keremdür
 kılarıñ muhteremdür
 bu et bizge harâmdur
 yâ sâķi-i kevseri

kebüter dimegil oñga
 laçın dimegil bizge
 sınamaķ üçün biz sizi
 biz melâikler pîri

şâhdın ruşşat aldılar
 ayak üste qaldılar
 fervâz urıp turdılar¹³
 kitdi âsmâna sarı

tamâm boldı bu destân

12 met. :ğ’la yazılmış

13 met. :kitdi, başka bir kalemlle üstü çizilmiş ve “turdılar” yazılmış.

ter gonca-i gül-bostān
Maḥdum Ḳulī hākisār
šāh-ı merdān šāgirdi

EK.2: Metnin tıpkıbasımı

